

Источники и литература:

1. Лефевр В. А. Рефлексия / В. А. Лефевр. – М. : Когито-Центр, 2003. – 496 с.
2. Новиков Д. А. Рефлексия и ее математическое моделирование : [Электронный ресурс] / Д. А. Новиков, А. Г. Чхартишвили. – Режим доступа : <http://infwar.ru/article/matmodel.pdf>
3. Лепа Р. Н. Ситуационный механизм подготовки и принятия решений на предприятии: методология, модели и методы / Р. Н. Лепа. – Донецк : ООО «Юго-Восток ЛТД», 2006. – С. 233-257.
4. Таран Т. А. Отображение принципов рефлексивного управления в математических моделях рефлексивного выбора / Т. А. Таран // Рефлексивные процессы и управление. – М. : Ин-т психологии РАН, 2002. – Т. 2. – № 1. – С. 104-117.
5. Петрачкова Е. Л. Рефлексивное управление механизмами формирования спроса на продукцию промышленных предприятий / Е. Л. Петрачкова // Экономика промышленности. – 2006. – № 4. – С. 165-172.
6. Мадых А. А. Модели выбора в рефлексивном управлении конкурентоспособностью предприятия / А. А. Мадых, М. В. Мальчик // Рефлексивные процессы в экономике : концепции, модели, прикладные аспекты : коллективная моногр. / под. ред. Р. Н. Лепы. – Донецк : АПЕКС, 2010. – С. 228-247.
7. Крамер З. Х. От предсказаний к рефлексивному управлению / З. Х. Крамер, Т. Б. Кайзер, С. Е. Шмидт, Дж. Е. Дависон, В. А. Лефевр // Рефлексивные процессы и управление. – М. : Ин-т психологии РАН, 2003. – Т. 3. – № 2. – С. 35-56.
8. Федірко В. В. Управління клієнтською базою як підсистема банківського маркетингу / В. В. Федірко // Наука й економіка. – 2008. – № 2 (10). – С. 88-92.

Пушко Р.О.**УДК 368.5****ОСОБЛИВОСТІ СТРАХОВОГО ЗАХИСТУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ**

Постановка проблеми. В умовах кризи, що охопила всі галузі народного господарства, в тому числі сільськогосподарське виробництво, проблема страхового захисту підприємств аграрного сектору є однією з найгостріших і найбільшчужих. Сільське господарство – специфічна галузь економіки. Це виявляється в тому, що на відміну від багатьох інших галузей економіки результати діяльності максимально залежать від природно-кліматичних умов. Якщо цього року були сприятливі умови та зібрано великий урожай сільськогосподарських культур, то наступного року може статися навпаки, що завдасть збитків товаровиробникам. Тому одним з головних питань в АПК є захист врожаю сільськогосподарських культур, за допомогою якого в певній мірі можна стабілізувати економіку самих господарств, агропромислового комплексу та економіку держави в цілому. Сучасний стан економіки України не дозволяє ні державі, ні окремим аграрним підприємствам виділяти в певному обсязі кошти, необхідні для здійснення заходів щодо запобігання збитків в сільськогосподарському виробництві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження даної проблеми зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Гаркуша В.Н., Дем'яненко М.Я., Свістунов О.С., Сербіновський Б.Ю., Смоленюк Р.П., Осадець С.С., Хеймес Я., Юлдашев Р.Т. та інші. Особлива увага приділяється науковцями та практиками вивченню середовища і змісту страхування аграрних підприємств. Формування страхової системи України та забезпечення умов для її надійного функціонування проблема надзвичайної ваги і потребує як глибоких розробок, так і активних практичних дій з боку держави, суспільства в цілому.

Об'єктом дослідження є особливості страхового захисту господарств аграрного сектору в Україні та зарубіжних країнах.

Мета дослідження. Проаналізувати систему страхування агропромислового комплексу, зокрема сільського господарства, виявити переваги та недоліки методу управління ризиками аграрного товаровиробника.

Предмет дослідження. Управління ризиками аграрного товаровиробника, зокрема проблема страхування ризиків в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу. Агропромисловий комплекс України останніми роками зазнає значного дефіциту фінансових ресурсів, що негативно впливає на рівень урожайності сільськогосподарських культур. Разом з цим не зупиняється міграція активної частини трудових ресурсів, що також не стимулює процес виробництва продукції. Проте найвідчутніший вплив на результати господарювання справляють природно-кліматичні умови. Сільське господарство повинно взаємодіяти із страховим ринком, що передбачає можливість планового утворення страхових резервів у межах страхової системи. Страхування сільськогосподарських ризиків в Україні – це один з найперспективніших напрямів страхування, оскільки сільськогосподарське виробництво є дуже ризикованою сферою господарювання, а розвиток ефективної системи страхування – певною мірою визначальним чинником стабільного функціонування аграрного бізнесу. Основними завданнями якісної та кількісної оцінки сільськогосподарських ризиків є визначення факторів ризику, етапів і робіт, при яких він виникає, тобто встановлення потенціальної сфери його впливу, ідентифікація та обчислення обсягу цього впливу у вартісному вимірі.

Аналіз останніх публікацій і досліджень показав, що Україна має достатньо сприятливі умови для сільськогосподарського виробництва. Зокрема, тут зосереджено 27 % чорноземів Європи, переважно

хороші кліматичні умови, високий освітній рівень працівників. Аграрний сектор формує 2/3 фонду споживання, а питома вага в загальному обсязі валового продукту держави становить близько 20 %. Це свідчить про те, що сільське господарство – одна з основних галузей економіки, яка є визначального в гарантуванні продовольчої безпеки країни та в її економічному розвитку. Частка рослинницьких галузей у вартості всієї продукції сільського господарства - 56,5 %. Посівні площі досягають 28,8 млн га, зокрема під зерновими – 13,7, технічними – 3,7, картоплею і овоче-баштанними – 2,1, кормовими культурами – 9,2 млн га [3].

Російські вчені Б.Ю. Сербіновський та В.Н. Гаркуша тісно пов'язують поняття “ризик” з поняттям “збиток”, під яким розуміють фактичне від’ємне відхилення та реальні втрати. Ризик реалізується через збиток, який можна відчутно конкретно та достатньо точно виміряти [1, с.21].

На сьогоднішній день усе ще немає чіткого трактування сільськогосподарських ризиків, що призводить до труднощів у врегулюванні збитків.

Сільськогосподарський ризик – це економічна категорія, пов'язана з імовірністю настання певних неконтрольованих подій, що спричиняють втрату виробничих ресурсів або частини прибутку, а також є причиною невизначеності та конфліктності взаємодії суб'єкта господарювання з природним і економічним середовищем; має піддаватися кількісній та якісній оцінці з метою проведення страхування можливих збитків залежно від виду ризику та масштабів його впливу на підприємство[4].

Найбільше сільськогосподарське виробництво потерпає від таких природних явищ, як високі та низькі температури повітря, посухи, заморозки, відлиги, льодова кірка, сильні дощі, грози, смерчі, шквали, град, що дозволяє при страхуванні від аграрних ризиків обмежитися переліком найбільш повторюваних і небезпечних явищ. Це значно спростить процес страхування, адже тепер аграріям доцільно концентруватися лише на певних періодах (місяцях) і природних лихах, які спричиняють збитки, а не розпоршувати ресурси для того, щоб захистити себе від ризиків протягом усього періоду сільськогосподарського виробництва.

Багатьма вченими доведено важливість визначення розподілу ризиків втрат урожаю сільськогосподарських культур по областях України, що дозволить надалі для кожного регіону визначати окрему стратегію захисту від збитків за допомогою страхування аграрних ризиків з урахуванням специфічних особливостей вирощування сільськогосподарських культур.

Основна особливість сільського господарства, яка підвищує рівень ризику - довгий період виробництва. Рішення щодо виробництва приймаються за рік, а то й більше до моменту реалізації. За цей час ринкова ситуація в державі може значно змінитися в несприятливий для підприємства бік. Порівняно з галузями промисловості, які мають також великий період виробництва, наприклад, суднобудування, сільськогосподарські підприємства знаходяться в більш несприятливих умовах, оскільки на всю продукцію не укладаються контракти до початку її виробництва, в той час як на продукцію суднобудування даються замовлення до початку виробництва і підписуються контракти. Для зниження ризику, викликаного даною особливістю сільського господарства є нагальна необхідність в широкому використанні такого важливого інструменту ринкової економіки, як ф'ючерсні угоди.

Свістунів О.С. зауважує, що головними завданнями якісної та кількісної оцінки сільськогосподарських ризиків є визначення факторів ризику, етапів і робіт, при яких він виникає, тобто встановлення потенціальної сфери його впливу, ідентифікація та обчислення обсягу цього впливу у вартісному вираженні. У сільському господарстві визначити масштаб збитків буває досить складно, оскільки один ризик може вплинути на всі сфери діяльності підприємства [2].

В Україні страхування сільськогосподарських ризиків розвивається досить повільно. Основною причиною цього є невирішеність питання створення ефективного механізму поєднання державної підтримки з діяльністю приватних компаній, потреба в якому пов'язана з особливостями ризиків в аграрній сфері. Такий вид страхування може розвиватися лише за умови тісного співробітництва держави зі страховими компаніями як щодо законодавчого забезпечення, так і щодо політики компенсації прямих збитків від погодних лих, епідемій та інших природних небезпек. При запровадженні обов'язкового страхування господарствам-страхувальникам 50% страхових платежів має відшкодувати державний бюджет. У такій ситуації пошук необхідних коштів є серйозною проблемою як для аграрних підприємств, так і для держави. Тому нині постає дуже важливе завдання – визначити можливі напрямки розвитку страхування сільськогосподарських ризиків в Україні з позицій ролі держави, страхових компаній і перестраховальників у забезпеченні фінансової стабільності товаровиробників.

Розвиток сільськогосподарського страхування гальмується значною мірою й тим, що передбачена законодавством компенсація державою господарствам не менше 50 % страхових платежів не здійснюється. Жодного разу кошти на цю мету в Державному бюджеті не закладалися, через що обов'язкове страхування сільськогосподарських культур існує лише де-юре. Фактично ж і досі воно повністю не охопило навіть державні сільськогосподарські підприємства.

Досвід зарубіжних країн показує, що метою державної участі в управлінні аграрним страхуванням є зменшення негативного впливу ризику, з яким стикаються фермери, та часткове покриття страхових платежів, а іноді – і здійсненні виплат в разі настання страхового випадку. Тому роль держави в страхуванні ризиків аграрного виробництва має полягати в наступному:

- розробка і впровадження законодавчих та нормативних документів у сфері сільськогосподарського страхування, контроль за їх дотриманням й виконанням;
- створення сприятливих економічних, політичних і соціальних умов для розвитку страхування сільськогосподарських товаровиробників;

– сприяння створенню вигідних умов здійснення перестраховування ризиків на вітчизняному страховому ринку.

Незважаючи на те, що в умовах ринку, який супроводжується різноманітними ризиками, зростає значення страхування як важливого засобу захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників, в Україні ринок страхування залишається нерозвинутим. Так, за останні роки загальний обсяг страхування сільськогосподарських підприємств не перевищував 10% відповідного страхового поля. В Україні страхування від різноманітних сільськогосподарських ризиків здійснюють окремі страхові компанії, а також об'єднання страховиків – пули. Хоча на ринку класичного страхування сільськогосподарських ризиків свою присутність декларують близько 50 страховиків, реальні договори страхування укладаються в найкращому випадку десятками провідними страховиками. Послуги страховиків нерівномірно представлені. Наприклад, в центральних областях страховий ринок має достатнє наповнення, то в західних він є ще недостатньо розвинутим, що знижує конкуренцію між страховими компаніями, а отже, і якість їх послуг [5].

Нами досліджено, що причинами нерозвинутості ринку страхових послуг для аграрних підприємств в Україні є, по-перше, збитковість основної маси сільськогосподарських підприємств, що не дозволяє більшості з них вносити страхові платежі; по-друге, відсутність у вітчизняних страхових компаній достатнього обсягу фінансових ресурсів для здійснення масштабного страхування сільськогосподарських ризиків. У свою чергу, відсутність високопрофесійних спеціалістів не дозволяє страховикам розробляти ефективні страхові продукти.

У нормативно-правовій базі України відсутній документ, який би встановлював єдині підходи та методикку щодо визначення розміру майбутнього врожаю сільськогосподарських культур. Важливим лишається важкодоступність або неповнота інформації про порядок та умови страхування для сільськогосподарських виробників.

Оптимальним розв'язанням окресленої проблеми є створення та розвиток в Україні страхових пулів. Об'єднання страховиків у пули значно збільшить їх забезпеченість капіталом, надасть їм можливість ефективніше використовувати активи, а отже, налагодити сприятливу для сільськогосподарських виробників систему страхування. Для того щоб страхові пули запрацювали ефективно, необхідно вирішити ряд проблем, які стримують загальний розвиток ринку страхових послуг в Україні.

Найперспективнішими методами, які б могли розширити можливості страхового ринку для сільського господарства України, є запровадження комплексного та індексного страхування.

Страхування на основі погодних індексів має ряд переваг. Зокрема, його адміністрування не вимагає великих витрат, оскільки є можливість все стандартизувати та уникнути тим самим необхідності складати і контролювати кожний окремий контракт. Відповідні послуги може надавати приватний сектор з незначними урядовими субсидіями або ж зовсім без них, оскільки він уникає проблем зі стимулюванням, які виникають у програм страхування врожаю у зв'язку з асиметричною інформацією. Страхування на основі погодних індексів по силах однаковою мірою як великим, так і малим підприємствам (зокрема, фермерським господарствам).

Розвиток комплексного мультиризикового страхування є можливим тільки через виважену та обґрунтовану політику держави щодо розрахунків частки компенсації з бюджету страхових платежів [2].

Перш за все потребує впорядкування самострахування господарств щодо покриття збитків, зумовлених невеликими ризиками. До основних переваг організації фондів самострахування належить оперативне відшкодування невеликих збитків (та інших у межах страхової франшизи), а також можливість отримання доходів від інвестування або іншого розміщення коштів власних резервів. Такі переваги дають змогу позитивно оцінити організацію фондів самострахування.

Фонди самострахування бажано створювати в сільськогосподарському виробництві для покриття невеликих ризиків. При цьому частина їх має перебувати в натуральних запасах, а зі складу оборотних засобів їх слід вилучити. Формування фінансових резервів ускладнюється тим, що більша частина господарств не має відповідних джерел.

Аналіз особливостей функціонування та проблем державних програм підтримки страхування фермерів від багатьох ризиків у США дозволяє зробити висновок, що на даному етапі запровадження таких програм в Україні є передчасним і недоцільним. По-перше, політизація процесу страхування, яка є неодмінним атрибутом їх реалізації у розвинутих країнах, для України є ще загрозливішою. По-друге, функціонування таких програм досить дорого обходиться державі, і Україна на даному етапі свого розвитку не зможе виділяти достатньо бюджетних коштів, щоб забезпечити відчутну для сільськогосподарських виробників фінансову допомогу.

Світовий досвід переконує: де створено сучасну систему страхового захисту, там забезпечується вищий рівень стабільності народногосподарського відтворювального процесу, досягається соціальна злагода, гарантується високий рівень життя населення.

Страхова система, як повноправний інститут системи економічних відносин, самостійно може вирішувати питання інвестування своїх тимчасово вільних фінансових ресурсів, чому може сприяти створення спеціалізованого комерційного банку, в числі засновників якого будуть різні страхові організації.

Досвід розвинутих країн свідчить, що страхові компанії виконують інші грошово-кредитні послуги. За умов розширення страхового ринку страхові компанії зможуть взяти на себе значну частку довгострокового кредитування всіх сфер сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Таким чином, сільськогосподарське виробництво залежить від природно-кліматичних, соціальних та економічних умов, які схильні до значних коливань. Сільське господарство як галузь із сезонним характером виробництва й уповільненим обігом капіталу нині опинилось у найгіршому становищі. Унаслідок цього в сільському господарстві витрати на виробництво продукції не відшкодовуються виручкою від її реалізації в розмірах, потрібних для відтворювального процесу. На нашу думку, існує декілька напрямків, які потрібно розвивати паралельно. Найперше, розробка оптимальної стратегії розвитку страхування врожаю сільськогосподарських культур, створення умов для функціонування товариств взаємного страхування, створення резервного фонду для накопичення коштів для ризиків, які не підлягають страхуванню, який має використовуватися із такими цілями, а також ефективні та прозорі процедури здійснення відшкодування за державними програмами. Важливими напрямками також є досконалість інформації, добровільність участі у страхуванні та розвиток страхування від окремих ризиків.

З метою досягнення значного покриття території України страхуванням урожаю потрібно більше зосередитися на створенні привабливих умов для сільськогосподарських виробників і на розвитку конкуренції між страховими компаніями, а не на примусовому запровадженні обов'язкового страхування.

Головним напрямком подальшого розвитку страхування сільськогосподарських ризиків має стати добровільне страхування на засадах співпраці приватних страхових компаній з державою. Крім того, розвиток ринку страхових послуг є неможливим без системи партнерства між страховими компаніями, банками та органами влади, завдяки чому мінімізуються виробничі ризики у різних країнах світу. В Україні ці ризики є набагато вищими, а тому коло партнерів може бути ще ширшим: з огляду на ризикованість ведення бізнесу, до схем розподілу ризиків можуть залучитися сільськогосподарські виробники, переробні підприємства, банки, страхові компанії та держава.

Джерела та література:

1. Гаркуша В. Г. Страхование дело : учеб. пособие для вузов / В. Г. Гаркуша, Б. Ю. Сербиновський. – Ростов н/Д. : Феникс, 2000. – 384 с. – (Учебники, учебные пособия).
2. Свістун О. С. Оцінка ефективності страхування для сільськогосподарських підприємств / О. С. Свістун, А. М. Судеркін // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць молодих учених та аспірантів. – 2008. – Вип. 21. – С. 231-239.
3. Смоленюк Р. П. Перспективи розвитку страхування врожаю сільськогосподарських культур в Україні / Р. П. Смоленюк // Стан і проблеми трансформації фінансів регіонів у перехідний період : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Хмельницький, 2003. – С. 131-139.
4. Портал про страхування сільськогосподарських ризиків : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.agroinsurance.com
5. Ліга страхових організацій України : [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : www.uainsr.com

Саврадим В.М.

УДК 336.225.613:330.4

ОЦІНКА ВПЛИВУ ПРЯМИХ ПОДАТКІВ НА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДІВ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Актуальність. Управління господарською діяльністю підприємства дедалі частіше ставить завдання та вимоги перед своїми виконавцями. Не змогла опинитися поза увагою такої тенденції і система планування та прогнозування діяльності підприємства, виступаючи орієнтовним шляхом його майбутнього розвитку, а також умовою стабільності та цілеспрямованості. Одними з головних інструментів вирішення цих завдань виступають економіко-математичні методи.

Економіка ще із Середніх століть увібрала в себе велику кількість математичних методів. Найпростіші математичні моделі використовувалися ще Ф. Кене, А. Смітом, Д. Рикардо. В XIX столітті зусиллями Л. Вальраса, О. Курно, В. Парето, Ф. Еджвота й інших були сформовані основи математичного підходу до дослідження ринкової економіки. В XX столітті математичне моделювання економічних процесів одержало бурхливий розвиток. Значний внесок у розвиток економіко-математичних моделей внесли В. Леонт'єв, Д. Хікс, Р. Солоу, П. Самуельсон, Є. Слуцький, В. Новожилов, Л. Канторович. У такий спосіб був даний поштовх до активного використання розробленого математичного апарата.

Сьогодні в економічній науці на перший план виступає математична модель як інструмент дослідження й прогнозу економічних явищ. Історичний ланцюжок еволюції математики «явища навколишнього світу - математичні побудови й абстракції - використання в поясненні явищ навколишнього світу» відбився на розвитку математичних моделей [1].

Останнім часом для позначення специфічності класу математичних моделей, застосовуваних в економіці, уживають термін «економіко-математичне моделювання». І це не випадково, тому що економічна теорія вже давно використовує елементи математики у своїх висновках. Слід зазначити, що використання математичних методів і моделей актуально як на рівні діяльності фірми в умовах ринку, так і в макроекономіці - на рівні планування й аналізу аспектів економічної діяльності регіону й країни.